

***TOMIS IN THE CONTEXT OF COMMERCIAL RELATIONS IN ORIENTAL
MEDITERANIAN (I-IV CENTURIES A.D.) FROM THE PERSPECTIVE OF
EPIGRAPHIC SOURCES***

Monica-Luminița Lău (Cozmei), PhD Student, "Al. Ioan Cuza" University of Iași

Abstract: The PhD thesis proposes a thorough analysis of the citadel of Tomis between I-IV centuries, during its most flourishing economical and trade period among the Greek cities. Of course, the issue has been addressed, but the novelty of the paper will lie in inserting the latest inscriptions discovered and in valuing Tomis as a fortress city and key link between the North of the Black Sea and Minor Asia and Asia. I treated briefly a few issues: the geography of Dobrogea in general, and Tomis especially, the great importance that it had for the development of the city and its historical importance, very briefly, the general history of the time and the position of the Roman Empire towards the area of the Left Pontus, a name acquired during the archeological research. The Romanization factors with specific features of this space, the interests of the Empire and the way of imposing them, the change of the province's status over the centuries, depending on all the factors taken into consideration will be the subject of my PhD thesis, from where I inserted these general considerations for one sub-chapter, "Political and economical realities". I will also deal, in detail, "The associations of sailors and carriers", factors of the economical development of Tomis and Scythia Minor, but also the link (which I will demonstrate) with Bithynia and Minor Asia and Asia. By default, I will emphasize during the thesis the idea of Romanization in the many issues that will arise from this historical phenomenon.

Keywords: *buffer zone, metropolis, trade circuit, navigators, carriers.*

Asociațiile de navigatori și transportatori

Cadrul geografic

După V. Pârvan¹, comentator a lui Ovidiu, Tomis este descris ca un oraș așezat pe un promontoriu stâncos, înconjurat din trei părți de ape; spre apus este apărat de tunuri și de aici se deschidea poarta care asigura legătura locuitorilor cu pământul dobrogean.

Ca noțiune geografică, cetatea Tomisului este poziționată central, la mijlocul teritoriului dintre Dunăre și mare, escală a navigatorilor,² numit Dobrogea, apoi Scythia Minor, în vremea dominației romane. Zona se află, din punct de vedere istoric, la interferența lumii romane cu cea greco-orientală. Tomis se înscrie între orașele greco-romane limitrofe Mării Negre, ca oraș principal al comerțului de tranzit. De aici s-au stabilit legături cu Asia Mică și provinciile orientale ale Imperiului. Limitele Tomisului au fost variabile dar sunt esențiale pentru a-i demonstra importanța: la Nord- malul de SV al lacului Siutghiol și actualul cartier Palazu Mare; posibilă e întinderea până la lacul Tașaul și râul Casimcea; la Sud- teritoriul se întindea până în apropierea fostului lac Agigea și actualul canal Dunăre-Marea Neagră; spre Vest-limita ajungea până la Constanța- Palas și Valu lui Traian, localitățile Basarabi și Poarta Albă; Poziția geografică i-a marcat evoluția dar și rolul imens

¹ D. M. Pippidi, *Din Istoria Dobrogei*, Editura Academiei R.P.R., București, 1965, p.295.

² Livia Buzoianu, Maria Bărbulescu, *Tomis comentariu istoric și arheologic*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2012, p.12.

ca cetate de prim rang între celelalte cetăți ale Dobrogei, Tomisul fiind, la un moment dat, polisul conducător al alianței cetăților dobrogene. Încercăm să facem o analiză justă din punct de vedere istoric, folosind izvoarele epigrafice și, parțial, arheologice, relevând importanța orașului în zona vest-pontică. Nu se poate neglija poziția geo-strategică în cadrul Imperiului Roman și nici poziția Tomisului între alte cetăți antice. Poziția geografică, între Dunărea inferioară și Marea Neagră i-a oferit Dobrogei (zona în care se vor dezvolta și viitoarele cetăți grecești), atributele unei regiuni cu posibilități propice vieții dar și cu frământări, din punct de vedere istoric. Tocmai acestea îi vor marca evoluția, ca parte integrantă, în vatra carpatodunareano-pontică³. Asezarea geografică i-a înlesnit posibilitatea de a avea legături cu alte regiuni geografice: Asia Mică și chiar Siria și Egiptul.

Desigur, nu vom lua istoria de la începuturi. O parte din evenimentele marcante ale perioadei au fost deja descrise, însă câteva considerațiuni limitrofe, de ordin general, se merită a fi menționate. Cetatea se dezvoltă după înființarea așezării de la Axiopolis⁴ deși informațiile cu privire la dezvoltarea ca cetate de la statutul de simplu emporion sunt sărace.⁵ Dintr-o decoperire de fragmente de amforă din Chios⁶, asemănătoare cu cele de la Histria se deduce întemeierea Tomisului ca și colonie milesiană încă din sec VI î.e.n. Memnon, citat în "Tomitana", aduce în atenție un prim text în care e menționat litigiu între Byzanț și Callatis (se încearcă alianțe cu heraclioții) pentru emporionul Tomis, inițial aparținând de Histria⁷. Concluzionăm interesul pentru acest oraș încă din secolul III î.e. n. A fost chiar un război⁸ în care callatienii vor fi învinși și după care își vor pierde statutul de lider. Acesta e momentul în care Tomis își consolidează statutul care va rămâne în istorie- cetate de prim- rang între cetățile grecești, reprezentând zona Scythia Minor între orașele mari ale Imperiului. Desigur, frontiera la Dunăre a adus în atenția romanilor și ținutul Dobrogei. Zona va fi Scythia Minor, o provincie care va aduce de două ori mai multe trupe ca în restul graniței, deși avea o treime din totalul acesteia.

Dezvoltarea urbană=semn al stabilității și dezvoltării economice

În horothesia lui Laberius Maximus de la Istros, cetatea care ne interesează, Tomis, apare capitala provincială deci se presupune că era *civitas libera* chiar de la începutul perioadei imperiale. Statutul de *stipendiaria* este întărit de prezența neîntreruptă a unei garnizoane romane între domnia lui Vespasianus și cea a lui Traianus. Schimbarea totală în *civitas libera* este semnalată la Antonius Pius (de la Hadrianus nu mai sunt semnalate unități militare). Devenită metropolă a Pontului Stâng unitățile militare vor fi o permanență în timpul domniilor lui Marcus Aurelius și Severilor, necesare și datorită prezențelor barbare. Cel puțin în prima jumătate a secolului I d.Chr. până la Vespasianus și după Traianus, la Marcus Aurelius, Tomis are un statut superior. O dezvoltare remarcabilă va avea loc din punct de

³ Rădulescu, Bitoleanu, *Istoria românilor dintre Dunăre și mare Dobrogea*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979, p.15.

⁴ Iorgu Stoian, *Tomitana*, Editura Academiei R.P.Române, București, 1962, p.20.

⁵ Mihai Barbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Serban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, Editura Corint, București, 2005, p.167.

⁶ Idem, 168.

⁷ Idem, 168.

⁸ Iorgu Stoian, *Tomitana*, Editura Academiei R.P.Române, București, 1962, p. 21.

vedere economic iar suportul acesteia îl constituie și relațiile stabile cu Imperiul, cu autoritățile imperiale și cu împăratul însuși. Perioadele remarcabile de dezvoltare urbană vor avea loc în timpul împăraților Traianus și Marcus Aurelius, vor fie etape de reorganizare sau de reconstrucție după marile conflicte militare. De aceste măsuri beneficiază cetățile de pe malul pontului, deja existente dar și așezările din interior, (22 de așezări plus opt cetăți grecești, dintre care Marcianopolis și Nicopolis ad Istrum întemeiate de Traianus). Organizarea Moesiei va schimba sensul raporturilor comerciale: sunt atrase în schimburile economice provinciile de la Dunărea de Jos, consumatoare, la circuitul comercial al Mediteranei.⁹

Relațiile comerciale fac parte integrantă din ansamblul dezvoltării legăturilor dintre Italia și Asia fiind descrise trei sectoare¹⁰: pontic, Asia anterioară și Asia Mică¹¹. Via Egnatia realiza legătura cu Asia Mică și regiunea siro-palestiniană, căile comerciale din Balcani și gurile Dunării fiind orientate spre porturile din Marea Thracică. Centrele comerciale principale erau: Aquileia, Tomis și Thessalonika. Era asigurat traficul de mărfuri spre zona balcanică și dunăreană. Relațiile economice dezvoltate cu Asia Mică și Siria de către cetățile grecești și mai ales de către Tomis, aici pe țărmul de vest al Mării Negre se fortifică mai ales după trimiterea unui număr mare de soldați ai Imperiului Roman, aduși din Orient pentru paza frontierei Dunării de Jos.¹² Nu se poate discuta despre derularea evenimentelor istorice fără încadrarea zonei vest-pontice în zona de interes a Romei. Cele două aspecte sunt strâns legate și vor da, împreună, toate consecințele istorice ce decurg din îmbinarea lor. Etapele de dezvoltare a regiunii vest-pontice sunt încadrate în etapele politicii orientale a Romei.¹³

Cetățile vest-pontice se dezvoltă economic, în funcție de dependența față de Mitridahes sau Imperiu. Criza mitridathică revitalizează, contrar așteptărilor, zona din punct de vedere economic. Traficul de mărfuri din regiunea pontică și egeeană este descris în regulamentul vamal al provinciei Asia (*nomos telous Asias*).

Cetăților grecești și implicit Tomisului li se impune un alt tip de alianță, cu Roma, *Civitas foederata*. Abuzul constă în alipirea alianței la Macedonia iar măsurile guvernamentale fiscale subliniază criza care apare și disensiunile. Tomitanii primesc și obligația de a nu interveni în favoarea dușmanilor Romei. Romanii, însă, își ating obiectivul de expansiune și atragere în sfera de dominație directă. Considerațiunile Romei, desigur, sunt multiple: văzută, inițial, ca “tampon” între Imperiu și pericolul migrator¹⁴ aici vor fi cantonate trupe militare care, desigur, vor schimba nu doar aspectul cât și statutul zonei. Apoi, va fi ieșirea la mare. Aceasta va face nu o simplă provincie romană din Scythia Minor ci liantul cu Asia¹⁵. Apărută de propria natură, marină, Pontul Euxin va deveni “mare nostra”= lacul de cantonare a corabiilor și schimb naval. Pericolele care ar fi venit nu ar fi afectat direct

⁹ Octavian Bounegru, *Economie și societate în spațiul ponto-egeean (sec. II A.C.-III P.C.)*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2003, p.20.

¹⁰ Idem, p.58

¹¹ Idem, p.58.

¹² Pontica nr. 5\1972 (I. Barnea)

¹³ Octavian Bounegru, *Economie și societate în spațiul ponto-egeean (sec. II A.C.-III P.C.)*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2003, p.60.

¹⁴ Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, Editura Corint, București, 2005, p.51.

¹⁵ Jean Rouge, *La marine dans l'antiquite*, Presses Universitaires de France, Paris, 1975, p.175.

Roma și ar fi putut fi contraatacat fără deranjul din apropierea țărmurilor dragi. O poartă de ieșire dar și de apărare- acesta va fi statutul zonei în perioada Imperiului Roman iar Tomis va fi liderul zonei. Privilegiată poziție și în același timp obligantă pentru tomitani. Factorii de progres se referă, pentru toate coloniile grecești, la întreaga activitate comercială dar și la organizarea, relațiile inter-cetate împreună cu includerea în sistemul roman de apărare a viitoarelor granițe ale imperiului. Zona va fi pentru Imperiu, o sursă de bogăție, în primul secol, d. Chr., ducând, în timp, la dispariția economiei rurale¹⁶. Tomis merită o atenție aparte deoarece dezvoltarea s-a produs în condiții nu tocmai pașnice: invaziile popoarelor migratoare, atragerea în sfera de influență apoi de decizie a Imperiului Roman, competiția, probabil, cu surorile-cetăți din Pontul Stâng. Stratificarea societății, desprinderea de orânduirea primitivă, apoi sclavagistă completează tabloul acestui oraș puternic, culminând cu demos-ul care luptă pentru instaurarea unui regim democratic¹⁷. În plan real, Tomis va pierde unele atribute ale propriei independențe în fața Romei, așa hotărăște oligarhia tomitană deoarece ansamblul poziției centrale a Tomisului față de orașele surori părea avantajos din toate punctele de vedere. Se arată acest lucru prin monumentul de la Adamclisi, prin emisiunea de monede cu chipul împăratului. Era o formă clară de supusă postură, însă altă atitudine față de colosul numit Imperiu Roman nici nu se putea. Interesul imperiului se manifestă și în Scitia Mică. Dobrogea devine bază de operații militare, post de observație în serviciul politicii romane în bazinul Mării Negre și Orientul Apropiat.

Romanizarea- proces care determină dezvoltarea economică a Scythiei

Din cele 28 inscripții găsite pe teritoriul Dobrogei¹⁸ datate între 103-246 p.C., deducem interesul Imperiului de a organiza comunități – “cives Romani qui negotiantur” sinonim cu “cives Romani qui consistent”. Acestea vor avea **rol de avangardă** în ceea ce privește politica orientală a Romei, după care rol de stabilizare al aceleiași politici. Romanii au pus factorul uman, în aceste provincii printre care și Dobrogea, pe unul din primele planuri ale romanizării. Astfel au fost descoperite inscripții (276 p. C. dar și pe timpul lui Constantin cel Mare)¹⁹ care demonstrează organizarea comunităților de negustori romani. Accesul la magistraturile locale oferă certitudinea că erau rezidenți în Dobrogea. Procesul de integrare și de apărare a propriilor drepturi face obiectul unei alte discuții; dorim să subliniem, doar, elementele romanizării specifice acestui spațiu și că nu putem afirma o nonasimilare ca în alte zone cucerite de romani. Caracterul comercial al acestor comunități ne dă indicii clare în cel puțin două direcții: dezvoltarea comercială a Dobrogei și stabilitatea impusă situației de fapt. Primul mare efect al cuceririi Daciei în urma războaielor daco-romane, pentru Dobrogea, a fost includerea, ca un tot unitar, în atenția împăratului Traian. Noua organizare, de la nord de fluviu, lasă să se vadă acest fapt. Teritoriul vechii Dacii împreună cu vechea provincie Moesia Inferior formează o zonă de apărare puternic organizată, cu garnizoane și trupe auxiliare.

¹⁶ Michel Ivanovic Rostovtseff, *Histoire Economique et sociale de L'Empire Romain*, Editions Robert Laffont, S.A., Paris, 1988, p.252.

¹⁷ Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Serban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, Editura Corint, București, 2005, p.51.

¹⁷ Jean Rouge, *La marine dans l'antiquite*, Presses Universitaires de France, 1975, p.175.

¹⁸ Octavian Bounegru, *Economie și societate în spațiul ponto-eggean (sec. II A.C.-III P.C.)*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2003, p.20.

¹⁹ Idem, p.124.

Flota se mărește, se procedează la o reorganizare a drumurilor. Pe malul stâng al Dunării sunt înființate capete de pod de la Bărboși, la Gura Siretului; de la Orlovka-cartal, în fața Isacei (Noviodunum): de la gura Ialomiței, în fața cetății Carsium- Hârșova; de la Dichiseni, peste drum de Altium (Oltina). Zona Moesiei inferioare capătă altă configurație și alt statut: dezvoltarea acesteia are loc în toate sectoarele de pe uscat și apă, se crează și se întretin legături economice și comerciale cu zonele limitrofe, totul fiind în noua arie de influență romană. După Traian, sub Antonini și Severi găsim aceeași tendință- de fortificare și întărire a zonei. Tomisul se auto-intitulează: “oraș de căpetenie al întregului Pont Stâng”, fiind reședința federației pontice iar orașele vest-pontice sunt încadrate în noua politică imperială. Dovezile sunt arheologice, epigrafice și numismatice.

Sec II e. n poate fi numit un secol al păcii - Pax Romana.

Prin documentarea de față sperăm să putem clarifica unele aspecte completând informațiile deja existente. Vrem să demonstrăm că *înființarea asociațiilor ulterioare a avut o bază de producție și schimb și s-a produs ascendent, funcție de factorii socio-politici*. În sprijinul acestei afirmații vine și **emisii de monede**. Analogii cu emisiuni monetare locale de bronz care sunt din timpul lui Augustus și Antonius Pius, scad pe vremea lui Marcus Aurelius și încetează în timpul lui Filip Arabul desigur ca urmare a tulburărilor externe; totuși sunt de semnalat moneda histriană de la Năvodari și moneda tomitană de la Valea Seacă, care atestă, împreună cu inscripția de la Palas relația cu Egiptul; tezaurul de monede republicane romane, două monede pontice descoperite la Schitu; denar republican roman la Poarta Albă.

INSCRIPȚII:

- inscripția care-i atestă pe romani și lai ca și *consistensis*, dovada că romanii s-au ocupat cu comerțul;
- inscripția care menționează o asociație religioasă orientală, *dumus* din vicus Clementianensis de la M. Kogălniceanu care demonstrează legătura între Tomis și Ulmetum;
- doi armatori tomitani²⁰, unul fiind Theokrites a lui Theokritos de pe o piatră de mormânt care ne arată și meseria sa de *naukleros*;
- alte două inscripții care semnalează existența unor asociații de armatori tomitani;²¹. Aceleași asociații și pentru vestul Mării Negre și pentru Bithinia înseamnă un spațiu comercial cu organizare comună;
- inscripția de la Agigea care semnalează un veteran (ipotetic) al legiunii a XIIIa Gemina, dovadă a unor relații cu Dacia;
- ca și o inscripție care atestă un cetățean originar din Nicomedia. Inscripția în cinstea lui T. Iulius Capito, senator onorific al orașului ca și conducător al vămii tracice (*ripa Thraciae*) după unificarea în sec. al II-lea e.n. cu vama ilirică (*publicum portorium Illyriæ utriusque et ripae Thraciae*); aici exista un birou al acestei circumscripții vamale;
- semnătura lapicidului de la Urluchioi (poate inscripția este a Tomisului?);

²⁰ Octavian Bounegru, *Economie și societate în spațiul ponto-eggean (sec. II A.C.-III P.C.)*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2003, p.64

²¹Idem, p. 65.

- atestări epigrafice ale unor negustori străini stabiliți la Tomis: casa alexandrinilor în care este menționat un negustor de vinuri alexandrine care ridică la Tomis un templu în cinstea lui Sarapis- relații bune comerciale între Tomis și Alexandria;
- menționarea lui Hermogenes²², cu dublă cetățenie, tomitană și a orașului Fabia Ankyra.
- menționarea a doi emporoi, Stratokles și Metrodoros a lui Gaius originari din Prousius ad Hypios;²³
- din ISM II aflăm și lista bithinienilor atestați epigrafic la Tomis , Histria și Callatis, Odessos²⁴ dar și în interiorul provinciei: Nicopolis ad Istrum, Phippopolis, Serdica.
- stabilitatea în dublu sens adică și în ceea ce privește stabilirea negustorilor la Tomis și în Bithinia, după lista străinilor stabiliți aici și originari din orașele bithiniene: Titus, Nicomedia, Heraclea și Caesarea și alte orașe aflate în apropierea provinciei: Abounoteichs din Galatia sau Tiana și Mazaca din Cappadocia.²⁵
- oikos, specific doar acestei zone, menționat la Tomis, Nicomedia și Amastris, ne arată legătura comercială dintre cele trei centre;
- inscripțiile de la Nicomedia și Amastris a unor *presbyteroi* și *prostates* confirmând modul de organizare după modelul elenistic.
- inscripția de la Serdica care menționează dubla componență a unei asociații de mici producători și comercianți, după model elenistic, “produzentenhandler”;²⁶

Documente care atestă asociații comerciale: casa Alexandrinilor, colegiul armatorilor tomitani sau armatori izolați.; mențiuni despre activitatea agoranomilor, asimilați de arhonții portului de la sfârșitul epocii elenistice; un document epigrafic care reglementează măsurile luate în comerțul tomitan; un document local care arată răspunderea agoranomilor pentru verificarea pondurilor tomitane²⁷; care aparțin acum sistemului roman. Tomisul are o activitate comercială superioară celorlalte cetăți grecești în primul rând datorită portului. Dezvoltarea portului este menționată într-un document de epocă elenistică și altul de epocă romană, atestat arheologic prin descoperirea edificiului gurilor Dunării. Documentele care atestă relații cu Asia Mică, Egipt sau Dacia, de la Cumpăna;

Dacă ar fi să rezumăm câteva **trăsături** în privința segmentului istoric pe care îl dedică istoria zonei Pontului stâng, sec. I-IV d.Chr., privind aspectele discutate în acest capitol ar fi:

1. Conviețuirea structurilor elenistice și romane: semnalată și în alte lucrări de referință²⁸. Au coexistat structuri comerciale de tradiție elenistică cu asociațiile de negustori- *cives Romani consistentes*, atât pe lângă centrele militare de pe limes cât și în așezările rurale și litoralul vest-pontic. Ex: *cives Romani consistentes* Callatis atestată de pe timpul împăratului

²²Idem, p. 66.

²³Idem, p. 66.

²⁴ Idem, p.67.

²⁵ Idem, p. 67.

²⁶ Octavian Bounegru , *Economie și societate în spațiul ponto-egeean (sec. II A.C.-III P.C.)*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2003, p.72

²⁷ Al.Suceveanu, *Viața economică în Dobrogea romană sec I-III e.n.*, Editura Academiei R.S.R., București, 1977, p.122.

²⁸ Octavian Bounegru, *Economie și societate în spațiul ponto-egeean (sec. II A.C.-III P.C.)*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2003, p.71

Traian. Fenomenul devine normal în contextul prezenței romane în acest spațiu și al tendinței romanizării.

2. Comunități organizate inițial din punct de vedere religios dacă ne referim la inscripția de la Tomis unde găsim o stelă a Cavalerului Trac²⁹, care cuprinde lista străinilor (negustori) stabiliți la Tomis originari din Bithinia: Nicomedia, Heracleea, Caesarea, Titus sau provinciile Abounteichos din Galatia sau Tiana și Mazaca din Capadocia.

3. Protejarea intereselor comerciale orientarea comerțului s-a făcut către centrele: Prousius ad Hypios, cu o importantă activitate comercială în bazinul egeean prin portul Dia³⁰, Niceea și Nicomedia. Nicomedia-Tomis este menționat ca linie maritimă stabilă³¹ comercială între Asia Mică și spațiul vest pontic și dunărean, menționată și în Edictul lui Dioclețian. Totuși nu era un comerț specializat, funcție de tipul de mărfuri; de asemenea era un comerț care se desfășura după cererea-oferta pieței.

4. Tendințele centripete și centrifuge; menționate recent³² cu referire la zona de activitate comercială: centripete, în ceea ce privește raporturile dintre orașele vest pontice și Bithinia; tendințele centrifuge sunt definite în privința direcțiilor comerciale atât în interiorul provinciilor balcanice și dunărene³³ cât și în provinciile orientale. Exemplu sunt rutele maritime între Nicomedia sau Prousius ad Hypios și Tomis ce făceau legătura între zonele orientale și cele vest pontice și dunărene. Tomis era centrul acestor legături asigurând tranzitul mărfurilor dinspre Moesia spre Asia Mică.³⁴

5. Comerț accentuat pe lângă centrele militare

Nu putem discuta despre așezarea populației romane în zonă separat, doar pentru Tomis. Fenomenul s-a produs încă din timpul lui Traian. Comunitățile de *cives Romani consistentes Callatis* atestate, impuse în această zonă s-au dezvoltat în sistem circular, pe lângă așezările civile de lângă centrele militare de pe limes. Prin extindere, acestea se găseau și pe litoralul vest pontic dar și pe lângă așezările rurale din interiorul provinciei.³⁵

6. Tipul de producători asociați modelul este unul specific asociațiilor de armatori, doar acestei zone- *oikos*, asimilat unor *corpora naviculariorum-Para Abounteichos din Galatia sau Tiana și Mazaca din Capadocia*.

7. Dezvoltarea Tomisului diferit în perioade diferite, funcție de conotațiile militare și economice; O evoluție grafică a acestui oraș îi arată rolul **ascendent** în care liniile militare se împletesc cu dezvoltarea comercială și politică a Imperiului roman, de a acapara, prin extindere, zonei Asiei Mici, desi, in prima etapa Imperiul nu a fost de accord cu extinderea legaturilor cu Asia Mica.³⁶ Am putea divaga în alte două direcții: prima cea în care Tomisul și

²⁹ Idem, p.67.

³⁰ Idem, p.67.

³¹ Idem, p. 68.

Jean Rouge, *Recherches sur l'organisation du commerce maritime en Mediterranee sous l'Empire romaine*, Paris, 1966, p. 418

³² O.Bounegru, *Economie si societate în spațiul ponto-egeean (sec. II A.C.-III P.C.)*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2003, p.69.

³³ Idem, p.71.

³⁴ Idem, p.71.

³⁵ Octavian Bounegru, *Economie și societate în spațiul ponto-egeean (sec. II A.C.-III P.C.)*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2003, p.71

³⁶ Michel Ivanovic Rostovtseff, *Histoire Economique et sociale de L'Empire Romain*, Editions Robert Laffont, S.A., Paris, 1988, p.272.

Pontul stâng fac legătura cu zona amintită, iar a doua, dezvoltarea implicită a provinciilor Moesia și Thracia. O altă subliniere ar fi că Imperiul Roman s-a folosit de activitatea comercială ca sprijin în cucerirea zonelor amintite, a avut, în afara spațiului Pontului Stâng aceeași politică de infiltrare și apoi de dominație. Aspectul pozitiv este clar-romanizarea. Prezența și semnalarea asociațiilor de armatori pe care le-am putea defini ca suport a activităților comerciale în spațiul din vestul Mării Negre și Bithinia demonstrează încurajarea activităților comerciale și a transportului maritim, ca parte a procesului de romanizare. Interesul asociațiilor era fiscal, de a beneficia de imunitatea asemănătoare celor egiptene. Desigur dezvoltarea unui sistem de asociații a navigatorilor și transportatorilor s-a făcut pe etape: prima, în care totul era sub efectul hazardului, la mila Domnului, obiectul comerțului fiind produse de bază alese aleatoriu fără un plan stabilit, la fel făcându-se și transportul acestora; navigația era lentă, folosindu-se puterea vântului. Nu depindea de piață și nici nu o reglementa. Marinarii antici, de asemenea aveau de înfruntat foarte multe obstacole, începând cu cele naturale, apoi lipsa instrumentelor tehnice necesare.³⁷ A doua etapă o reprezenta organizarea sub mai multe aspecte: a produselor transportate, navigatorul decidea, astfel, consumul, dar și a siguranței navei și a măsurilor luate pentru transportul propriu-zis de *curators* fiind un transport pregătit.

Constituția corpului armatorilor și navigatorilor: armator, *magister navium*, era proprietar al unei nave sau căpitan, *gubernator*, al unei nave. Putea să-și facă propriul transport sau s-o închirieze³⁸. Situația de egalitate între cele două funcții-poziții a fost clară în epoca Principatului din sursele epigrafice deținute, papirii din Egiptul ptolemeic.³⁹ *Navicularius* putea să însemne atât un mic proprietar de navă cât și un mare transportator care avea mai multe nave și care putea avea mai multe tipuri de relații comerciale. Erau cetățeni ai elitei orașului, uneori peregrini, rar de condiție servilă.⁴⁰ Asociațiile navigatorilor, distincte prin activitate și poziție socială, se numeau *corpus* sau *collegium*, denumite prin *corpus habere* (constituirea unor asociații). Diferența dintre societățile profesionale și cele de exploatare, *societates*, era juridică. Apărarea propriilor interese, colaborarea, sediul propriu îi făcea „un stat în stat”, conduși de un *patronus* sau *magister* dar și cu personal în funcții diferite: *curatores*, *quaestores*, *apparitores*, *defensores*.⁴¹ Relațiile se intersectau, funcție de tipul serviciului solicitat: închirierea navelor de conductor, statului (locatar); Imunitățile fiscale oferite, dreptul la cetățenie, constiutirea unor privilegii cu statut special⁴² erau alte avantaje pentru navigatori și transportatori. În secolele pe care le discutăm, I-III d. Chr., numărul asociațiilor de navigatori a crescut continuu, ca urmare a privilegiilor oferite și implicit a autonomiei de care se bucurau. Statul îi răsplătea pentru serviciile aduse, pentru aprovizionarea orașelor, pe măsură. În epoca Severilor atitudinea statului se schimbă prin impunerea întâietății serviciilor oferite statului. Aceste măsuri devin clare din sec IV d. Chr.

Categorii de navigatori:

³⁷ Jean Rouge, *La marine dans l'antiquité*, Presses Universitaires de France, Paris, 1975, p. 17.

³⁸ Octavian Bounegru, *Comerț și navigatori la Pontul Stâng și Dunărea de Jos (sec. I-III p. Chr.)*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2008, p.53.

³⁹ Idem, p. 54

⁴⁰ Idem, p.57

⁴¹ Idem, p.60

⁴² Idem, p. 61

În zona Tomis sunt menționați: asociație de armatori tomitani⁴³ în timpul lui Antonius Pius, o asociație a alexandrinilor stabiliți la Tomis (160) dar și menționarea lui Philokles al lui Chereostos, posibil tot o asociație.

Termenii de desemnare: Thiasoi, Eranoi, Synodoi, Koina, frecvent folosit fiind koinon. Remarcăm diferențe de organizare între epoca elenistică, cu inscripții din zona egeeană și epoca imperială (aici sunt descoperite inscripțiile din zona pontică)⁴⁴.

- remarcăm la Tomis inscripția onorifică dedicată lui Sarapis, împăratului Antonius Pius și lui Marcus Aurelius cu prilejul unui altar în templul lui Serapis⁴⁵;

- o inscripție care-l numește pe Theocritos al lui Tehocritos, proprietar al unei nave, care se găsește în stela funerară care-i aparține;

- este amintit și Hermogeneses, originar din Fabia Ancyra căsătorit cu Hermione de origine greacă.

- inscripție fragmentară care menționează un armator fără să i se cunoască numele;⁴⁶

După menționarea individuală deducem autonomia asociațiilor de navigatori din Pontul Stâng. Se presupune că asociațiile de tip *oikos* ar fi fost integrate anonei, cel puțin în marile orașe - baze de aprovizionare ale armatei. Astfel, se va continua, cel puțin teoretic, tradiția asociațiilor elenistice și în epoca romană. Bineînțeles că fiecare zonă va avea propriile caracteristici de dezvoltare, diferă legătura cu asociațiile de transportatori fluviali și, clar, în cazul Tomisului legătura cu celelalte orașe porturi ale Mării Negre: Trapezunt, Sinope, Amastris și Nicomedia; Alexandria (oraș-port), punct nodal de legătură cu Roma, Efes, Thessalonika, Salona.⁴⁷ Orașul Tomis are, datorită posturii de oraș-port o importanță decisivă în legătura cu Mediterana orientală și, mai departe, cu Asia Mică și Asia. Prezența a trei asociații de armatori indică, prin factoriile alexandrine, legăturile permanente cu zonele de interes. Concluzionând, asociațiile care-și continuă tradiția elenistică în epoca romană sunt mai ales, pentru spațiul vest pontic și egeean. Gruparea acestora s-a făcut după motivații economice, însă care aveau la bază interese religioase culturale comune.⁴⁸ Specificul acesta îl găsim în asociațiile din străinătate grupate după criteriul etnic.

BIBLIOGRAFIE :

Bounegru, Octavian - *Comerț și navigatori la Pontul Stâng și Dunărea de jos (sec. I-III p. Chr.)*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2008.

Bounegru, Octavian- *Economie și societate în spațiul ponto-egeean (sec II a. Chr.- III p. Chr.)*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2003.

Buzoianu, Livia; Bărbulescu, Maria- *Tomis, comentariu istoric și arheologic*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2012.

⁴³ Idem, p.65

⁴⁴ Idem, p.69

⁴⁵ Idem, p.70.

⁴⁶ Idem, p.78.

⁴⁷ Idem, p.76.

⁴⁸ Idem p.76.

Petolescu, Ctin. C.- *Dacia-un mileniu de istorie*; Editura Academiei Române, București, 2010;

Pippidi, D. M.; Berciu, D. - *Din Istoria Dobrogei vol 1*; Editura Academiei R.P.Române, București, 1965.

Rostovtseff, Michel Ivanovic - *Histoire Economique et sociale de L'Empire Romaine*, Oxford University Press, 1957; Edition Robert Laffont, S.A., Paris, 1988.

Rouge, Jean -*La marine dans l'antiquite*, Presses Universitaires de France, 1975.

Stoian, Iorgu- *Tomitana. Contribuții epigrafice la istoria cetății Tomis*; Editura Academiei R.P.Române, București, 1962.

Suceveanu, Al. - *Viața economică în Dobrogea romană (secolele I - III e.n.)*, Ed. Academiei R.S.R, București, 1977).

Notă: Această lucrare a fost publicată cu sprijinul financiar al proiectului:

“Sistem integrat de îmbunătățire a calității cercetării doctorale și postdoctorale din România și de promovare a rolului științei în societate”, POSDRU 159\1.5\S\133652, finanțat prin Fondul Social European Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013;